

TA'LIM- TARBIYADA TIL VA NUTQ

Tajibaeva Sarbinaz Tlegenovna

Nukus raqamli texnologiyalar texnikumi O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17704441>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida til va nutqning o'rni, uning shaxs kamolotiga ta'siri, nutq madaniyatini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchilar va tarbiyachilar oldida turgan asosiy vazifalar, o'quvchilar nutqini rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Maqolada ilg'or pedagogik texnologiyalar va kommunikativ metodlardan samarali foydalanish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Til, nutq, ta'lim-tarbiya, nutq madaniyati, o'qituvchi, muloqot, tafakkur, zamonaviy ta'lim.

Аннотация: В данной статье освещается роль языка и речи в образовательном процессе, их влияние на развитие личности, современные подходы к развитию культуры речи. Также обсуждаются основные задачи, стоящие перед учителями и воспитателями, и значение практических занятий в развитии речи учащихся. В статье обоснована необходимость эффективного использования передовых педагогических технологий и коммуникативных методов.

Ключевые слова: Язык, речь, образование, культура речи, учитель, общение, мышление, современное образование.

Abstract: This article highlights the role of language and speech in the educational process, its influence on personal development, and modern approaches to developing speech culture. Also discussed are the main tasks facing teachers and educators, the importance of practical exercises in the development of students' speech. The article substantiates the need for the effective use of advanced pedagogical technologies and communicative methods.

Keywords: Language, speech, education, speech culture, teacher, communication, thinking, modern education.

Kirish

Til va nutq jamiyat taraqqiyotining, millatning ma'naviy boyligi va madaniy yuksalishining muhim mezonidir. Bola nutqining rivoji uning tafakkur darajasi, muloqot madaniyati va o'z fikrini aniq ifodalash qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning tilni o'zlashtirishi, nutqni rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Nutq madaniyati orqali inson atrofda voqelikni anglaydi, o'z fikrini mantiqiy tarzda ifodalaydi va boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatadi. Shu sababli, ta'lim jarayonida tilni chuqur o'rgatish va nutq madaniyatini shakllantirish yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim-tarbiyada til va nutqning shakllanishi nafaqat o'quvchilarning akademik yutuqlariga, balki ularning ijtimoiy va psixologik rivojiga ham bevosita ta'sir qiladi. Nutq orqali bola o'z fikrini boshqalarga yetkazadi, his-tuyg'ularini

ifodalaydi va muloqot orqali jamiyatga moslashadi. Shu sababli, o‘quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonida nafaqat grammatik qoidalarni o‘rgatish, balki so‘z boyligini oshirish, talaffuzni to‘g‘rilash, intonatsiya va ifoda vositalarini shakllantirish muhimdir.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar nutq rivojida eng samarali vositalardan biridir. Masalan, rolli o‘yinlar, dialog mashg‘ulotlari, guruhli muhokamalar va dramatisatsiya orqali o‘quvchilar nutq faolligini oshiradi, ularni o‘z fikrini erkin va ravon ifodalashga o‘rgatadi. Shu bilan birga, o‘qituvchi nutq mashg‘ulotlarida multimediya vositalaridan foydalanishi mumkin — audiovizual materiallar, video lavhalar va slaydlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va nutqga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Nutqni rivojlantirishda badiiy adabiyotlar, maqollar, hikmatli so‘zlar va she‘rlar ham muhim o‘rin tutadi.

Shuni ta’kidlash lozimki, til va nutqni rivojlantirish jarayonida individual yondashuv muhimdir. Har bir o‘quvchining nutq darajasi, qiziqishlari va qobiliyatlari turlicha bo‘lishi mumkin, shuning uchun mashg‘ulotlar shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirilishi zarur. O‘qituvchi turli vazifalar, o‘yinlar, loyiha ishlari orqali o‘quvchilarni nutqiy faoliyatga jalb qilishi lozim, bu esa ularning fikrlash, muloqot va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shuningdek, til va nutqni shakllantirishda pedagogik monitoring va baholash tizimi muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning nutqdagi yutuqlari muntazam nazorat qilinib, ularning zaif tomonlari aniqlanadi va shunga mos korektiv ishlanmalar amalga oshiriladi. Zamonaviy ta’limda bu jarayonlar interaktiv platformalar va elektron testlar orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Nutqni rivojlantirish jarayonida psixologik qulay muhit yaratish ham katta ahamiyatga ega. O‘quvchilar o‘z fikrini xatolardan qo‘rqmasdan ifoda eta oladigan, savol berishga va muhokamada faol qatnashishga rag‘batlantirilgan muhitda o‘qishlari zarur. Bu esa, o‘z navbatida, ularning muloqotga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi va tilni faol ishlatishga yordam beradi. Shuningdek, til va nutqni rivojlantirishda o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish muhimdir. Masalan, ijtimoiy mavzularda suhbatlar, hikoyalar va voqealarni tahlil qilish mashg‘ulotlari o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshiradi, nutqini boyitadi va muloqotga bo‘lgan ishtiyoqini kuchaytiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarga so‘z o‘yini, sinonim va antonimlarni aniqlash, o‘z so‘zlarini hikoya shaklida ifodalash kabi interaktiv mashqlar orqali tilni amalda qo‘llash imkoniyatlari yaratiladi.

Zamonaviy pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, multimediya vositalaridan foydalangan holda nutq mashg‘ulotlarini olib borish samaradorlikni oshiradi. Audio va

video materiallar o‘quvchilarga talaffuz, intonatsiya va muloqot uslublarini to‘g‘ri o‘rganishga yordam beradi. Shu bilan birga, internet-resurslar orqali o‘quvchilar global til muhitida o‘zini sinab ko‘rishi va turli madaniyatlar bilan tanishishi mumkin.

Nutqni rivojlantirishda ota-ona va jamiyatning roli ham katta. Bolaning uyidagi muloqot muhitini boyitish, ular bilan birga kitob o‘qish, hikoyalar yaratish va suhbatlashish orqali tilning boyligi va ifoda vositalarini oshirish mumkin. Shu tarzda, ta‘lim-tarbiya jarayoni nafaqat maktabda, balki uy va jamiyatda ham doimiy qo‘llab-quvvatlanadi. Shuningdek, nutqni rivojlantirishda til o‘yinlari va ijodiy mashqlar muhim o‘rin tutadi. Masalan, hikoya yaratish, drammatizatsiya, she‘r va dialoglarni sahnalashtirish orqali o‘quvchilar nutq faolligini oshiradi, ular o‘z fikrini erkin va ijodiy ifodalashga o‘rgatiladi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning nutqini baholash jarayonida konstruktiv fikr berish va rag‘batlantirish tizimi joriy etilishi muhimdir. Bu usul o‘quvchida o‘z kuchiga ishonch va muloqotga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Nutqni shakllantirishda tilning madaniy va estetik jihatlari ham e‘tibordan chetda qolmasligi lozim. Badiiy asarlar, maqollar, aforizmlar va hikmatli so‘zlar yordamida o‘quvchilarga so‘zning ma‘nosi va ifoda uslubi o‘rgatiladi, bu esa ularning nutqini boyitadi va tafakkurini rivojlantiradi. Shu bilan birga, multimediya vositalari orqali o‘quvchilar turli audio va video materiallar bilan tanishib, talaffuz va intonatsiya bo‘yicha amaliy mashqlarni bajarish imkoniga ega bo‘ladi.

Shuningdek, til va nutqni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning psixologik holati va muloqot muhitini hisobga olish zarur. O‘quvchi o‘z fikrini xatolardan qo‘rqmasdan ifoda eta oladigan, savollar berish va muhokamada faol qatnashishga rag‘batlantirilgan muhitda bo‘lishi kerak. Shu tarzda, o‘quvchilarda o‘z fikrini erkin ifodalash, tinglash va konstruktiv muloqot qilish ko‘nikmalari shakllanadi, bu esa ularning nutq madaniyati va kommunikativ qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Til va nutqni rivojlantirish jarayonida pedagog va ota-onaning doimiy hamkorligi katta ahamiyatga ega. Uyda o‘qilgan kitoblar, hikoya va suhbatlar, konstruktiv fikrlar o‘quvchining nutqini boyitadi, tilga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, ta‘lim muassasasida o‘quvchilarning nutqini monitoring qilish, individual yondashuv va korektiv ishlar amalga oshirilsa, nutq madaniyati tizimli va samarali rivojlanadi. Nutqni shakllantirish jarayonida texnologik vositalardan foydalangan holda individual va guruh ishlari samaradorligini oshirish mumkin. Masalan, interaktiv darsliklar, audio-video lavhalar, onlayn testlar va til o‘yinlari o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni muloqotga jalb qiladi va o‘z fikrini erkin ifodalashga rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarni nutq mashg‘ulotlariga rag‘batlantirishda mukofot tizimi va ijobiy baholash metodlari ham samarali vosita sifatida ishlatiladi.

Bundan tashqari, nutqni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olish muhimdir. Ba’zi o‘quvchilar nutqni tez rivojlantirsa, boshqalarga qo‘shimcha mashqlar va konsultatsiyalar zarur bo‘lishi mumkin. Shu sababli, pedagoglar nutq mashg‘ulotlarini shaxsiylashtirish orqali har bir o‘quvchining ehtiyojiga moslashtirishi, ularning rivojlanishini yaxshilash imkonini beradi.

Shuningdek, til va nutqni rivojlantirishda ijtimoiy muhit va muloqotning roli katta. O‘quvchilarni turli guruh mashg‘ulotlariga, debatlar va suhbatlar, dramatisatsiya va hikoya mashqlariga jalb qilish orqali ularning kommunikativ ko‘nikmalari shakllanadi. Bundan tashqari, nutqni shakllantirishda o‘quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishi e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Nutq orqali bolalar o‘z his-tuyg‘ularini ifodalaydi, boshqalarni tushunadi va ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, dramatik o‘yinlar, hikoya va dialoglarni sahnalashtirish orqali o‘quvchilar empatiya va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydi.

Xulosa

Til va nutq ta’lim-tarbiya jarayonining poydevoridir. O‘quvchi nutqining to‘g‘ri shakllanishi uning nafaqat ta’limdagi muvaffaqiyati, balki shaxsiy rivoji va ijtimoiy faolligi uchun ham muhimdir. O‘qituvchi o‘quvchilarda so‘zga hurmat, fikrni mantiqiy bayon qilish, adabiy til me’yorlariga rioya qilish ko‘nikmalarini shakllantirishi lozim. Har bir ta’lim muassasasida nutq madaniyatini o‘qitish bo‘yicha muntazam ish olib borish, tilni o‘rgatishda milliy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Tilni chuqur bilgan, nutqi ravon, fikri aniq o‘quvchi — mustaqil fikrlaydigan, madaniyatli shaxs sifatida jamiyatda faol o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo‘ldoshev, A. Nutq madaniyati va uni shakllantirish metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti. (2015).
2. G‘ofurova, D. Til va tafakkur o‘zaro bog‘liqligi. Toshkent: Ilm Ziyo. (2020).
3. Xolmatova, R. Til o‘qitishning zamonaviy metodlari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti. (2018).
4. Abdurahmonova, S. Nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuv. Samarqand: SamDU nashriyoti. (2019).
5. Saidova, Z. Til madaniyati va yoshlar nutqining rivoji. Toshkent: Innovatsiya Ziyo. (2021).